

EDGAR
ALAN
PO

GAVRAN
I NAJBOLJE
PŘIČE

■ Laguna ■

Naslovi originala

Edgar Allan Poe

BERENICE; MORELLA; THE UNPARALLELED ADVENTURE OF ONE HANS PFAALL; SHADOW: A Parable; SILENCE: A Fable; THE FALL OF THE HOUSE OF USHER; WILLIAM WILSON; THE MURDERS IN THE RUE MORGUE; A DESCENT INTO THE MA-ELSTRÖM; THE PIT AND THE PENDULUM; ELEONORA; THE OVAL PORTRAIT; THE MASQUE OF THE RED DEATH; THE MYSTERY OF MARIE ROGÊT; THE TELL-TALE HEART; THE GOLD-BUG; THE BLACK CAT; THE PREMATURE BURIAL; THE RAVEN; THE FACTS IN THE CASE OF M. VALDEMAR

Translation Copyright © 2021 za srpsko izdanje, LAGUNA

Ilustracije

Hari Klark 11, 23, 103, 115, 144, 218, 243, 281, 294, 357,
391, 414, 429, 461

Gistav Dore 445-455

Danijel Vijerž 207

Preveli

Svetislav Stefanović

Momčilo Jojić

Dejan Mihailović

Nenad Dropulić

Nikola Pajvančić

Zoran Penevski

SADRŽAJ

Berenika	7
Morela	20
Izuzetna pustolovina izvesnog Hansa Pfala	30
Senka – parabola	95
Ćutanje	100
Pad Kuće Ašera	106
Vilijam Vilson	134
Ubistva u Ulici Morg.	165
U Malstremskom vrtlogu	213
Bunar i klatno	238
Eleonora	262
Ovalni portret	271
Maska crvene smrti	276
Slučaj Mari Rože.	286
Izdajničko srce.	354
Zlatni skarabej.	362
Crni mačak	409
Prerani pogreb.	424
Gavran	444
Činjenice o slučaju gospodina Valdemara	456

BERENIKA

*Dicebant mihi sodales, si sepulchrum amicae visita-
rem, curas meas aliquantulum fore levatas.*

Ibn Zajāt

Patnja je mnogolika. Nesreća na zemlji ima razna lica. Razapeta je nad širokim horizontom kao duga i njene boje su različite kao boje njenog luka – i jasne, ali ipak blisko izmešane. Razapeta nad širokim horizontom kao duga! Kako sam iz lepote dobio nešto neprivlačno – iz znamenja mira poređenje s tugom? No, kao što je u etici zlo posledica dobra, tako se iz radosti rađa tuga. Ili je sećanje na nekadašnje blaženstvo sadašnja teskoba, ili su jadi koje trpimo nastali iz nekadašnjih radosti.

Moje kršteno ime je Egej; prezime neću spominjati, mada u zemlji nema tornjeva drevnijih i uglednijih od

mojih turobnih sivih porodičnih odaja. Našu lozu zvali su sanjarskom, i mnoge upečatljive pojedinosti – utisak kakav ostavlja naš porodični dvorac, freske na zidovima velikog salona, tapiserije u spavaćim sobama, kle-sani ukrasi na nekim stubovima oružarnice, a naročito galerija starih slika, dvorana biblioteke i, najzad, čudnovata priroda knjiga u biblioteci – pružaju dovoljno dokaza za to.

Moja najranija sećanja povezana su s bibliotekom i knjigama u njoj – o tome kasnije neću govoriti. Ovde mi je umrla majka. Tu sam se rodio. No, bilo bi prosto olako reći da pre nisam živeo – da moja duša nije pret-hodno postojala. Poričete? Nećemo se prepirati. Ja sam ubeđen i nemam potrebu da ubeđujem druge. Ipak, tu je sećanje na vazdušasta obličja, na duhovne i rečite oči, na zvuke – muzikalne ali tužne, sećanje koje ne iščezava, uspomena nalik senci, nejasna, promenljiva, neodređena, nestalna, i opet slično senci, neću moći da je se oslobodim dok sunčeva svetlost mog razuma postoji.

U toj odaji sam se rodio. Pošto sam iz duge noći ne-čega nalik ništavilu – mada nije bila to – odmah stupio u bajku, u palatu iz mašte, u puste oblasti monaške misli i obrazovanja, nije čudo što sam gledao oko sebe prepad-nutim i gorljivim očima, što sam potrošio dečastvo na knjige, što sam straćio mladost na sanjarenja, ali kako su godine odmicale i podne muževnosti zateklo me još u domu mojih predaka – čudesno je kako su zupčanici

mog života stajali u mestu – jeste neobično kakav se potpuni preokret dogodio u naravi mojih najobičnijih misli. Stvarnost sveta doživljavao sam kao privid i nikako drugačije, dok su pak maštovite zamisli iz zemlje snova postajale opipljive – ne u mojoj svakodnevicu, ali u samoj suštini mog postojanja.

Berenika i ja bili smo rođaci i odrasli smo zajedno u dvoranama mojih dedova. No, stasavali smo različito – ja bolešljiv i zaronjen u tminu, ona živahna, gipka i puna životne snage; lutala je po obroncima, a ja sam manastirski čitao; živeo sam unutar svog srca, tela i duše potpuno posvećenih plamenim i bolnim razmišljanjima, a ona je nehajno jurila kroz život ne pomišljajući na senke na svom putu niti na nečujni let gavranskih krila vremena.

Berenika! – dozivam njeno ime – Berenika – i među sivim ruševinama pamćenja hiljade burnih uspomena trza se na taj zvuk! Ah! Živa je njena slika preda mnom sada, baš kao u ranim danima njene vedrine i radosti! Oh! Raskošna, ali nezamisliva lepota! Oh, silfida među zelenilom Arnhajma!* Najada među tamošnjim fontanama! A onda – onda je sve misterija i užas, priča koju ne treba pričati. Bolest – kobna bolest, obavila ju je poput vrelog suvog pustinjačkog vetra, i još dok sam je gledao, duh promene prešao je preko nje, prodro joj u um, u

* Arnhajm (Arnheim) je ime predačkog doma glavne junakinje romana ser Voltera Skota An Gajerštajn. (Prim. prev.)

navike, u narav i poremetio, krajnje prefinjeno i užasno, čak i samu njenu ličnost! Avaj! Razorna sila je došla i prošla, a žrtva – gde je bila, nisam je poznavao – ili je makar više nisam poznavao kao Bereniku.

U dugačkom nizu poremećaja izazvanih tom pogubnom i glavnom bolesti, koja je dovela do tako strašnog preokreta moralnog i telesnog bića moje rođake, kao najneprijatniji i najuporniji treba spomenuti izvesni oblik epilepsije čiji su se nastupi vrlo često završali obamrlošću – mrtvilom vrlo sličnom završetku života i iz kog se ona najčešće budila neočekivano naglo. U međuvremenu moja bolest – jer rečeno mi je bilo da je ne zovem nikako drugačije – moja sopstvena bolest brzo je jačala i najzad poprimila oblik monomanije, čudnovat i do tada nepoznat: iz sata u sat bivala je sve snažnija i najzad je stekla nada mnom potpuno neobjašnjivu vlast. Ta monomanija, ako već moram tako da je nazovem, pokazivala se u poremećenoj razdražljivosti onog svojstva uma koja u metafizičkom smislu nazivamo pažnjom. Vrlo verovatno nisam jasan, ali iskreno se plašim da ne postoji način da običnom čitaocu prikazem odgovarajuću sliku nervoznog snažnog zanimanja s kojim su se, u mom slučaju, moći razmišljanja (da ne koristim stručne reči) žurno zakopavale u razmatranje čak i najobičnijih predmeta u svemiru.

Neumorno sam provodio sate pažnje prikovane za neku tričavu, nevažnu spravu ili za topografiju u nekoj knjizi; posmatrao sam po čitav letnji dan neobične

iskošene senke na tapiseriji ili na vratima; po čitavu noć sam umeo da zurim u ravnomerni plamen svetiljke ili u žeravicu u ognjištu; sanjario sam danima o mirisu nekog cveta; ponavljao sam jednolično neku običnu reč sve dok zvuk pod uticajem čestog ponavljanja prestane da prenosi bilo kakav smisao umu; gubio sam svaki osećaj kretanja ili telesnog postojanja beskrajno tvrdoglavo istrajavajući u potpunoj nepomičnosti. Ovo su samo neki najčešći i najbezazleniji hirovi izazvani stanjem moga uma; nisu ni u kom slučaju jedinstveni, ali su svakako prkosili bilo kakvoj analizi ili objašnjenju.

Ipak, ne želim da budem pogrešno shvaćen – ovu nepotrebnu, sveobuhvatnu i neprirodnu pažnju, koju su privlačili predmeti po svojoj prirodi nebitni, ne treba suštinski pobrkati sa sklonošću ka razmišljanju svojstvenoj čitavom ljudskom rodu, a naročito osobama žive mašte. Nisam čak, kao što bi se u prvi mah lako pretpostavilo, odlazio u krajnost ili preterivao u toj sklonosti, nego je ona bila prvenstveno i suštinski drugačija i posebna. Sanjar ili zanesenjak, prvobitno zainteresovan za nešto značajno, neprimetno gubi iz vida predmet svoje pažnje u divljini dedukcije i novoproisteklih ideja, sve dok, na isteku takve često veoma bogate sanjarije, ne shvati da je ono što ga je u početku podstaklo na razmišljanje u potpunosti nestalo i bilo zaboravljeno. U mom slučaju prvobitno me je bez izuzetka na razmišljanje podsticalo nešto nevažno, mada je u mom poremećenom umu to bilo izobličeno u nešto nestvarno važno.

Zaključci su bili malobrojni i retki, a i oni su se uporno vraćali na prvobitni predmet. Razmišljanja nikad nisu bila prijatna, a na kraju sanjarija njihov uzrok ne samo da se nije gubio, nego je sticao taj neprirodno preterani značaj koji je bio glavno svojstvo mog poremećaja. Ukratko, umne sposobnosti bile su, u mom slučaju kao što sam već napomenuo, krajnje usredsređene, dok su kod sanjara slobodnije i radoznalije.

Moje knjige u to vreme, ako nisu služile tome da zapravo podstaknu poremećaj, poklapale su se, moglo bi se reći, onako maštovite i nevažne, s neobičnim svojstvima samog poremećaja. Pamtim dobro, između ostalog, raspravu velikog Italijana Čelija Sekunda Kurija *O prostranstvu blaženog kraljevstva Božjeg*, veliko delo Aurelija Avgustina *O Državi Božjoj* i Tertulijanovu knjigu *O telu Hristovom*; nad paradoksalnom rečenicom iz ovog poslednjeg dela, „*Mortuus est Dei filius; credibile est quia ineptum est: et sepultus resurrexit; certum est quia impossibile est*“*, proveo sam mnoge sedmice napornog i uzaludnog istraživanja.

Na osnovu ovoga bi se zaključilo da je moj um, izbacivan iz ravnoteže samo tričarijama, ličio na onu hridinu iz dela Ptolemeja Hefestiona, koja se uporno odupire nalletima ljudskog nasilja i još većem gnevu voda i vetrova, a drhti samo od dodira cveta zvanog čapljen. Iako bi se površnom misliocu činilo da bi mi bez ikakve sumnje

* Sin Božji je umro, potpuno verujemo u to, jer je apsurdno. I sahranjen uskrsnuo je; to je tačno, jer je nemoguće. (Prim. prev.)

promena koju je u Berenikinom moralnom stanju izazvala strašna bolest pružila mnoštvo tema za duboko i poremećeno razmišljanje čiju prirodu sam s mnogo muke objasnio, zapravo uopšte nije bilo tako. Kada mi je um bio bistar, njena nesreća zadavala mi je bol i, duboko dirnut potpunom propašću njenog vedrog i blagog života, često sam ogorčeno razmišljao o čudesnom načinu na koji je taj neobični preokret nastao. No, na te misli moj jedinstveni poremećaj nije uticao; pod sličnim okolnostima obični ljudi bi jednako razmišljali. Veran sebi, moj poremećaj gostio se manje važnim, ali daleko upadljivijim promenama njenog izgleda – jedinstvenim i zapanjujućim izobličenjem njenog lika.

Tokom najblistavijih dana njene neuporedive lepote svakako je nisam voleo. U svom čudnovato poremećenom životu nisam nikad osećao srcem, a strast mi se budila samo u umu. Kroz sivilo ranog jutra, među šarama senki šume u podne, u noćnoj tišini moje biblioteke za-lepršala bi mi pred očima i video bih je – ne kao živu Bereniku od krvi i mesa nego kao Bereniku iz sna, ne kao zemaljsko stvorenje, opipljivo, nego kao zamisao takvog stvorenja, ne kao prizor za divljenje nego kao prizor za analize, ne kao predmet ljubavi nego kao temu potpuno nerazumljivih, mada letimičnih nagađanja. A sada – sada sam drhtao u njenom prisustvu i bledeo kad mi priđe; gorko oplakujući njeno propalo opustošeno stanje, prisetio sam se da me odavno voli i, u zao čas, spomenuo joj brak.

Naše venčanje se najzad primaklo kada sam po podne jednog neobično toplog, blagog i maglovitog dana kada se gnezde lepi vodomari*, sedeo sam (potpuno sam, kako sam mislio), u unutrašnjoj odaji biblioteke. No, kad sam podigao pogled, video sam da Berenika stoji preda mnom.

Da li je zbog moje sopstvene uzbuđene mašte, ili zbog uticaja maglovitog vremena, nesigurnog sumraka odaje ili nabora sive odeće koji su je obavijali izgledala kao kolebljivi i nejasni obrisi, ne umem da kažem. Čitala je; ja pak ni za čitav svet ne bih mogao reć da proslovim.

Prožela me je ledena jeza; obuzela me je nepodnošljiva strepnja; neodoljiva znatiželja zavladała mi je dušom; zavalivši se u stolici, ostao sam neko vreme nepomičan i bez daha, pogleda prikovanog za nju. Avaj! Neizmerno je smršala, u njenom obličju više nije bilo ni tračka nekadašnjeg izgleda. Najzad sam podigao usplamteli pogled na njeno lice.

Čelo joj je bilo visoko, veoma bleđo i čudnovato spojno, delimično skriveno nekada kao ugalj crnom kosom; gusti sitni uvojci na upalim slepoočnicama, sada drečavo žuti, neprijatno su odudarali od njenog potpuno setnog izraza. Oči su joj bile beživotne, besjajne, naoko bez zenica, pa sam i preko volje ustuknuo od njihovog staklastog pogleda i usredsredio se na tanke uvele usne.

* „Kada Zevs tokom zime daruje dva puta po sedam dana blagog toplog vremena, ljudi kažu da se tada gnezde lepi vodomari.“ Simonid. (Prim. aut.)

Rasklopile su se i u nekom čudnovatom osmehu polako su se preda mnog ukazali zubi izmenjene Berenike. Kamo sreće da ih nikad nisam video, ili da sam, videvši ih, umro!

Prenuo me je zvuk zatvaranja vrata; podigavši pogled, video sam da je moja rođaka izašla iz odaje. No, iz poremećene odaje mog uma, avaj, nije izašao, niti se mogao isterati beli sablasni blesak njenih zuba. Ni tačkice na površini, ni senke na gleđi, nijedne neravnine na ivicama – taj kratkotrajni osmeh bio je dovoljan da mi se sve to ureže u pamćenje. U glavi sam ih video još jasnije. Zubi!... Zubi! Bili su ovde, i tamo, i svuda, vidljivi i opipljivi preda mnog; dugi, uski, savršeno beli, usred grča bledih usana kao u strašnom trenutku kad su se ukazali.

Zatim je moja monomanija nastupila punom snagom i uzalud sam se odupirao njenom neobičnom i neodoljivom uticaju. Usred mnoštva predmeta spoljnog sveta mogao sam da mislim samo na zube. Za njima sam čeznuo grozničavom žudnjom. Sve drugo, sva ostala interesovanja progutale su misli o zubima. Duhovnim okom video sam njih i samo njih, oni su, onako jedinstveni, postali suština mog umnog života. Posmatrao sam ih pod svakim svetlom. Postavljao sam ih u sve položaje. Razgledao sam njihove osobine. Razmatrao sam njihove osobenosti. Mozgao sam o njihovom rasporedu. Zamišljao sam izmenu njihove prirode. Drhtao sam dodeljujući im u mislima čula, osećanja i, čak i bez pomoći usana,

sposobnost moralnog izraza. O gospođici Sale* je dobro rečeno: „Svaki njen korak bio je osećanje“, a u vezi s Berenikom ozbiljno sam verovao da su svi njeni zubi ideje. Ideje! Ah, beše to idiotska misao koja me je uništavala! Ideje! Ah, zbog toga sam ih toliko ludo želeo! Samo ako se njih dokopam, činilo mi se, ponovo ću steći mir i povratću razum.

Tako se veče spustilo nada mnom, zatim je naišla tama, oklevala i otišla, dan je ponovo osvanuo, izmaglica sledeće noći ponovo se zgušnjavala, a ja sam i dalje sedeo nepomičan u toj samotnoj sobi, i dalje sam sedeo zadubljen u razmišljanje, i dalje je užasna avet zuba vladala nada mnom živo i ogavno jasno lebdeći u promenljivom svetlu i senkama odaje. Najzad me je iz sanjarija prenuo krik straha i očaja; posle kraće tišine čuo sam žamor zabrinutih glasova, pomešan s brojnim tihim jecajima tuge i bola. Ustao sam, otvorio jedno krilo vrata biblioteke i u predvorju video služavku svu u suzama, koja mi je rekla da Berenike više nema. Rano ujutru dobila je napad epilepsije i sada je, u sumrak, grob bio spreman da je primi, i sve pripreme za sahranu bile su obavljene.

Zatekao sam sebe kako sedim u biblioteci, ponovo potpuno sam. Činilo mi se da sam se probudio iz zbrkanog i uzbudljivog sna. Znao sam da je ponoć i bio sam potpuno svestan da je Berenika sahranjena u suton,

* Mari Sale (Marie Sallé, 1709–1756), velika francuska balerina i koreografinja. (Prim. prev)

ali šta se dogodilo u međuvremenu, nije mi bilo jasno, makar ne pouzdano. Pa ipak, sećanje je bilo puno užasa – užasa još užasnijeg jer je nejasan, i straha još strašnijeg zbog nedoumice. Bila je to grozna stranica u zapisu mog postojanja ispisana mutnim, ogavnim i nerazaznatljivim sećanjima. Trudio sam se da ih odgonetnem, ali uzalud, a sve vreme i neprestano, kao sablast ugaslog zvuka, u ušima mi je odzvanjao piskavi prodorni ženski vrisak. Učinio sam nešto – šta je to bilo? Postavljao sam sebi to pitanje naglas i šaputavi odjeci moje odaje odgovarali su mi: „Šta je to bilo?“

Na stolu pored mene gorela je svetiljka, a pored nje stajala je kutijica. Bila je neupadljiva i često sam je viđao ranije jer je pripadala porodičnom lekaru. Ali kako je dospela ovamo, na moj sto, i zašto sam se stresao pogledavši je? To nikako nisam mogao da objasnim. Pogled mi je najzad pao na otvorene stranice knjige, na jednu podvučenu rečenicu. Bile su to lepe, ali jednostavne reči pesnika Ibn Zajata: *„Dicebant mihi sodales si sepulchrum amicae visitarem, curas meas aliquantulum fore levatas.“** Zašto mi se onda, dok sam ih čitao, kosa digla na glavi, a krv mi se sledila u žilama?

Čuo sam lako kucanje i sluga, bled kao mrtvac, ušao je na prstima. Izgledao je izbezumljeno od užasa, a govorio je drhtavim, hrapavim i veoma tihim glasom. Šta je

* Lat. Drugovi mi rekoše da će mi poseta grobu voljene možda malo ublažiti bol. (Prim. prev.)

rekao? Čuo sam neke iskidane rečenice. Pričao je o tome kako je mahniti krik poremetio noćnu tišinu, kako se domaćinstvo okupilo i krenulo u pravcu iz kog je dopro krik – a onda su mu reči postale dramatično razgovetne dok mi je šaputao o oskrnavljenom grobu – o telu umotanom u pokrov – bilo je izobličeno, ali je još disalo, još je damaralo, još je bilo živo!

Pokazao je moju odeću – bila je blatnjava i umrljana skorelom krvlju. Čutao sam, a on me je blago uzeo za ruku – na njoj su bili otisci ljudskih noktiju. Skrenuo mi je pažnju na jedan predmet naslonjen na zid – gledao sam ga nekoliko minuta – bila je to lopata. Uz povik sam skočio do stola i zgrabio kutiju. No, nisam mogao silom da je otvorim; ispustio sam je iz drhtavih ruku, pala je uz tresak i razbila se u paramparčad; uz nje su, uz zveket, ispali neki zubarski instrumenti, a trideset dva bela sitna komadića nečega nalik slonovači rasula su se na sve strane po podu.

mart 1835.

preveo Nenad Dropulić